

Aksiološki pristup oblikovanju pedagoških vrijednosti u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti

Odgoj danas za sutra:

Premošćivanje jaza između učionice i realnosti

3. međunarodna znanstvena i umjetnička konferencija
Učiteljskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu Suvremene
teme u odgoju i obrazovanju – STOO4 u suradnji s
Hrvatskom akademijom znanosti i umjetnosti

Dean Cikovac¹, Mirko Lukaš²

¹Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, dcikovac@ffos.hr

²Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija

**Sekcija - Odgoj i obrazovanje za
osobni i profesionalni razvoj**

Broj rada: 1

**Kategorija članka: Izvorni
znanstveni članak**

Sažetak

Radom se promatraju pedagoške vrijednosti kao temelji u procesu razvojnog oblikovanja odgajnika. Vrijednosti u užem smislu ne promišljaju se samo kao poželjne karakterne osobine koje se oblikuju odgojem, već se u širem smislu determiniraju kao kulturno-društveni konstrukti kojima je uvjetovan socijalizacijski kontekst odgojnog djelovanja. Aksiološki pristup oblikovanju odgojnih vrijednosti hermeneutičkim diskursom pruža uvid u njihovo podrijetlo i imanentnu prisutnost u odgoju čime se aktualizira problematika trajne zanemarenosti djelovanja njegovih vrijednosno utemeljenih određenja. Usko orijentirani intelektualizam, tehnicizam, scijentizam i pozitivizam koji u duhu progresivizma dominiraju suvremenom pedagoškom praskom zanemaruju moralizam, esteticizam, spiritualizam u općem smislu reducirajući humanizam na utilitarizam čija se kranja svrha prezentira kao materijalistički konzumerizam. Tehnološki razvoj trajno se odražava na odgojno djelovanje usmjeravajući razvojni tijek odgojnog procesa brže nego što je čovjek u mogućnosti prema njemu razviti i zauzeti kritički stav. Odgojni proces time postaje trajno obilježen i zahvaćen tehnološkim napretkom čije nekritičko usvajanje krije opasnost negativnih učinaka ishoda odgojnog djelovanja. Budućnost odgoja se ovim radom promatra sukladno određenju vrijednosti koje su mu inherentne. Zaključne misli se usmjeravaju prema implikacijama i mogućim rješenjima odgojne prakse determinirane atrofijom odgojnih vrijednosti i prevladavajućom krizom vrijednosti u odgoju. Klarifikacija kao i revitalizacija pedagoških vrijednosti zastupa se kao prijevremena potreba i trajni imperativ u svrhu očuvanja integriteta odgojne znanosti i prakse koje sve više bivaju poljuljane liberalnom ideologijom relativizacije, trivializacije i marginalizacije odgojnog djelovanja.

Ključne riječi

aksiologija; oblikovanje; odgoj; pedagogija; vrijednosti

Pojam i odrednice aksiologije u kontekstu odgojno-obrazovnih znanosti

Aksiologija je filozofska disciplina koja istražuje sustave razvoja teorija vrijednosti. Riječ aksiologija je nastala kao složenica od grčkih riječi aksios (ἀξιος) koja znači vrijedan, dostojan i logos (λόγος)

koja označava govor. Premda su vrijednosti kao predmet istraživanja u središtu interesa filozofskih razmatranja prisutne više od dva milenija, razvojem zasebnih znanstvenih grana i postupnim izdvajanjem iz filozofije početkom dvadesetog stoljeća njihov se predmet istraživanja reflektira i na druga područja znanosti. Tako na primjer u antropologiji koja kulturološkim studijima pokušava obuhvatiti cjelinu vrijednosnih sustava u diverzitetu kulturnih raznolikosti i pronaći zajedničke poveznice kojima su one oblikovane pa sve do društvenih i humanističkih znanosti kojima se nastoji vrijednosno definirati holizam čovjekova društvenog i duhovnog bića. Odrednica i definicija vrijednosti ima toliko mnogo koliko predstavnika i autora pojedinih znanstveno-teorijskih pristupa iz kojih oni proizlaze. Opće prihvaćena definicija vrijednosti koja se razvila iz teorije univerzalnog sadržaja i strukture vrijednosti određuje ih kao vjerovanja u skladu s kojima čovjek djeluje i koncepte koji se odnose na poželjna stanja ili ponašanja (Schwartz, 1997).

Odgojno-obrazovne znanosti prepoznaju ulogu i značaj vrijednosti u formativnom djelovanju odgojno-obrazovnog akta. Premda se on smatra jednom imanentnom cjelinom, sadržajno razlikovanje razvojnih područja odgoja i obrazovanja je ipak prisutno. Razlikovanje odgoja i obrazovanja ne implicira dubinsku strukturalnu podvojenost, već u teorijskim razmatranjima upućuje na nužnost prepoznavanja njihova zajednička predmeta na način jedne, isprepletene i koherentne cjeline. U načelnom pogledu su obrazovne vrijednosti usmjerene na širenje znanja, dok su odgojne vrijednosti usmjerene na razvoj karaktera (Polić, 1993). Sukladno tome čovjek kao spoznajno i vrijednosno-moralno biće u procesu odgajanja razvija dvije sastavnice, zadaće ili funkcije koje se identificiraju kao „obrazovna na spoznajnom i odgojno-formirajuća na vrijednosno moralnom području. Obrazovna se odnosi na stjecanje potrebnih znanja, usvajanje stručnih i znanstvenih spoznaja, činjenica, podataka, zakonitosti i na tim sadržajima zasnovanih i razvijenih umijeća, navika i sposobnosti. Dok su za odgojno-formirajuću bitne unutarnje promjene, čovjekovo očovječenje, ljudsko uljudživanje, razvijanje smisla za vrijednosti, njegovanje plemenitih osjećaja, snaženje volje i oblikovanje karaktera“ (Vukasović, 2010, str. 101).

Postoje mnoge kategorije vrijednosti koje se mogu na sebi svojstven način odraziti u ljudskom iskustvu. Odgojne vrijednosti se razlikuju od ostalih po specifičnom čimbeniku kojim su određene, a on se prepoznaje u njihovom odgojnom utjecaju. Stoga ako vrijednosti smatramo odgojnima, nije dostatno uzimati u obzir bilo koji utjecaj koji im je svojstven. „Da bi vrednota bila doista pedagoška, ona mora imati odgojni utjecaj na biće u razvoju, kako s obzirom na svoj sadržaj, tako i s obzirom na težnje gojenca“ (Bezić, 1990, str. 138-139).

Aksiološke spoznaje u užem smislu određenja sadržaja, strukture i učinka vrijednosti na oblikovanje iskustava kojima se razvija karakter zauzimaju ključnu poziciju u razvoju pedagogije kao znanosti o odgoju. S tih pozicija je moguće i obrazovni aspekt isto tako promatrati iz vrijednosne perspektive, jer spoznajna vrijednost koja se determinira kao istina dominira suvremenom prosvjetnom praksom. Mnoga sveučilišta, fakulteti i obrazovne institucije u svojim amblemima imaju latinsku riječ veritas kojom ističu vrijednost istine kao temelja znanja i mudrosti koji se u njima posreduju. Bez obzira na istaknutu ulogu isitne u razvoju znanja i učenja te obrazovnog i znanstvenog rasta, nužno je istaknuti da njezina vrijednost nije čovjeku jedino važna, jer on nije samo kognitivno i refleksivno, već i afektivno, moralno i estetski orijentirano biće. Stoga je za oblikovanje čovjekove cjelovite osobnosti razvoj karaktera jednako važan koliko i razvoj njegovih intelektualnih kapaciteta.

Retrospektiva stogodišnjeg određenja odgojnih vrijednosti u hrvatskoj odgojnoj praksi

Uloga vrijednosti u razvojnem oblikovanju ljudske osobnosti od presudne je važnosti za odgojno-obrazovnu djelatnost. Odgajati i obrazovati bez vrijednosti nije moguće jer je sam odgojno-obrazovni akt usmjeren na proces posredovanja vrijednosti koje su time određene kao temeljno odgojno sredstvo. Uz to što su vrijednosti sredstva odgoja one su i cilj odgoja, jer se cjeloviti odgojni akt vodi prema njima kao što se vodi i pomoću njih (Munjiza i sur., 2007).

Početak dvadesetog stoljeća Vladimir Filipović uviđa nužnost određivanja uloge vrijednosnog fenomena u pedagogiji. Rast pozitivizma u znanosti postavlja problem za vrijednosnu determinaciju jer se one „ne mogu u logičkom smislu ni od kuda deducirati, već se one mogu samo usvajati kao psihički doživljaj“ (Filipović, 1934, str. 3). Pedagogija stoga mora sama pronaći vrijednosti koje su skrivene u odgojnom i obrazovnom idealu i odrediti put kojim će ih najjednostavnije prikazati. Pritom od ključne važnosti nije pitanje kako odgojni subjekt reagira na vrijednosni doživljaj, već sam sadržaj vrijednosti s kojim se odgajnik povezuje i na temelju kojeg postupka. Filipović naglašava potrebu za preobrazbom pedagogijskog djelovanja uviđajući da odgoj ne može voditi prema neodređenim i nevidljivim vrijednostima, već su nam one potrebne kako bi odgojni ideal bio vidljivi pokazatelj smjera u kojem pedagogija intencionalno usmjerava svoje djelovanje (Filipović, 1934, str. 11). Uviđajući iznimnu važnost uspješnog posredovanja vrijednosti u pedagogiji on upravo odnos odgoja i vrijednosti definira kao središnji problem pedagogije.

Unatoč potrebi prepoznavanja vrijednosne determinacije, pitanje istraživanja vrijednosnog fenomena u pedagogiji ostaje dugi niz godina zatvoren. Gotovo pola stoljeća kasnije Ante Vukasović prepoznaje vrijednosni fenomen kao ključan za pružanje smjernica rasta i razvoja materijalnih i duhovnih oblika kulture i života, ističući da se proizvodnja materijalnih dobara i duhovna nadgradnja očituju kao obrnuto proporcionalne veličine uslijed čijih utjecaja raste kriza odgoja i morala (Vukasović, 1989, str. 119). Vrijednosti time nisu prepoznate samo kao poželjne smjernice odgojnog djelovanja, već i kao ključni čimbenici temeljem kojih se regulira razvojni hod čitave kulturno-društvene prakse te duhovnih i materijalnih oblika ljudskoga života. Problem porasta krize kao opće pojave prepoznaje se kao nedostatak duhovne nadgradnje u kojoj didaktički materijalizam, tehnicizam, uskogrudni intelektualizam i anarhizam pod maskom slobode prosperiraju na štetu duhovnosti, vrijednosnih doživljaja, stremljenja prema idealima i vrijednosno orijentiranom odgoju (Vukasović, 1989).

U knjizi *Biti čovjek! Ali kako?* Odgojne smjernice Živan Bezić postavlja odgojnu valenciju vrijednosti kao triangulaciju u odnosu odgajnika, odgojitelja i dobra. Utjelovljeno dobro posredovano putem odgojitelja postaje oživotvorena vrijednost. Specifikacijom niza karakteristika određuje na koji način određena vrijednost postaje odgojnom što ga dovodi do zaključka da vrijednosti, osim što su sadržaji i sredstva, predstavljaju i svrhu odgoja (Bezić, 1990, str. 140-141).

Razmatrajući odnose između sadržaja, procesa i čimbenika odgoja Branko Rafajac u istoimenoj knjizi određuje Odgoj kao razvoj autonomne vrijednosne svijesti. U njoj upozorava da se u nedostatku vrijednosne determinacije čitava pedagogijska znanost reducira na metodu bez jasne pretpostavke vlastite svrhe što otvara prostor kritici za neodređeno i dogmatsko bavljenje vlastitim

predmetom kojeg nije u mogućnosti čvrsto zastupati. Potreba za preobrazbom i vrijednosnim određenjem temelja odgoja u tom se smislu i dalje prepoznavala kao nasušna. „Suvremena pedagogija se sporo oslobađa svoje negativne tradicije i ne iskorištava u dovoljnoj mjeri šansu da se transformira od pretežno apologetske u kritički orijentiranu društvenu znanost. Ona u svom prenaplašavanju društvene uvjetovanosti odgoja najčešće vidi društvo koje čini mogućim ovakav ili onakav odgoj, a rijetko ili nikada ne raspravlja o odgoju koji je usmjeren na razvoj slobodne, autonomne vrijednosne svijesti čovjeka, što čini mogućim jedino slobodne, demokratske i humane društvene odnose“ (Rafajac, 1991, str. 96).

Daljnja istraživanja vrijednosti u vidokrugu pedagogije odvijaju su pretežno na empirijskoj razini određujući ih kao preferencijalni izbor, orijentaciju ili usmjerenje u čemu se teorijske spoznaje kao i istraživačka metodologija preuzimaju iz drugih društvenih i humanističkih znanosti. Njihova struktura pritom nije teorijski utemeljena u smislu potrebe vrijednosne identifikacije i eksplikacije kako ga je postavio Vladimir Filipović, već se o vrijednostima progovara na deskriptivnoj razini prepoznavanja njihove važnosti u odgojnom oblikovanju. Takav pristup međutim još uvijek ne znači da su njihov sadržaj, uloga i predmet jasno pozicionirani i utemeljeni unutar pedagogije. U knjizi Škola i vrijednosti Jasminka Ledić objavljuje rezultate istraživanja dominantnih vrijednosti u čitankama Hrvatskog jezika. Oslanjajući se primarno na Kohlbergovu teoriju moralnog razvoja, vrijednosti se razmatraju s pozicije njihove odgojne uloge u moralnom razvoju i karakternom oblikovanju djece (Ledić, 1999, str. 7).

Deceniju kasnije problemu moralnog odgoja koji počiva na vrijednosnoj strukturi i sadržaju pristupa Kronelija Mrnjaus u knjizi Pedagoška promišljanja o vrijednostima. Knjiga obrađuje pitanja pojedinih teorijskih pristupa i definiranja vrijednosti, obrazovnih programa i etičkih kodeksa obrazovnih institucija u Hrvatskoj, ponovno naglašavajući važnost moralnog odgoja u razvoju djece i mladih. Autorica ističe da su u trenutku provođenja istraživanja stanje po pitanju vrijednosti u Hrvatskoj ispitanici bili skloni vidjeti negativno i unatoč tome što institucije imaju važnu ulogu u njihovoj implementaciji ispitanici zaključuju da one „trenutno čine malo ili gotovo ništa na razvoju vrijednosti, da ne postoji konsenzus, zajednički ciljevi i programi za razvoj vrijednosti“ (Mrnjaus, 2008, str. 134).

Ante Vukasović nedugo zatim u članku Odgojna preobrazba u teleologijskom i aksiologijskom ozračju ponovno otvara raspravu posvećenu pedagojsko-vrijednosnom fenomenu izdvajajući važnost teleologije i aksiologije kao posebno značajne discipline za određenje smisla i svrhe odgojnih vrijednosti jer konstatira da je bez njih nemoguće svrhovito i učinkovito odgajanje. Drugi problem predstavlja rastuća kriza odgoja koja remeti i potiskuje značaj odgoja u korist obrazovanja usmjerenog na intelektualni razvoj koji ne prati onaj moralno-estetski i karakterni te kojem posljedično nedostaje kapacitet za vrijednosno usmjereno i principima vođeno djelovanje. Stoga napominje: „Odgojna preobrazba, dakle, mora biti *condicio sine qua non* svekolike hrvatske društveno-moralne preobrazbe. Zaštita mladeži, reafirmacija odgoja, vrijednosti i odgojna funkcija – primarne su pedagoške zadaće i hrvatski društveni imperativ!“ (Vukasović, 2010, str. 113).

U članku Kriza vrijednosti kao kriza odgoja Zlatko Miliša i suradnici identificiraju i dalje aktualan problem rastuće krize vrijednosti koja se posljedično odražava kao kriza odgoja. Time ne samo da se fenomen vrijednosti povezuje s odgojem, već se ponovno afirmira ključna uloga vrijednosti za odgojno djelovanje i uviđaju rizični čimbenici i moguće negativne posljedice ako u odgoju nisu

zastupljene prosocijalne vrijednosti. „Krizu odgoja i prosocijalnog ponašanja djece i mladih možemo promatrati kao krizu vrijednosti i izostanka generacijskoga transfera određenih vrijednosti u procesima odgoja i obrazovanja. Izostanak transfera vrijednosti rezultira poremećajima u ponašanju djece i mladih“ (Miliša i sur., 2015, str. 15). Kao moguće rješenje za izlazak iz krize prepoznaje se nužnost implementacije moralnog odgoja.

Premda je deklariranje vrijednosnog sadržaja odgoja i obrazovanja prepoznato kao ključno za razvoj pedagoške znanosti, identifikacija, kategorizacija i usustavljanje vrijednosti u suvremenoj pedagoškoj znanosti kao i teorijski utemeljen cjeloviti pristup njihovom istraživanju još uvijek izostaju.

Aktualiziranje krize odgoja kao krize vrijednosti

„Dvadesetprvo stoljeće obilježeno je ubrzanim razvojem tehnologije koja je u mogućnosti kreirati iskustva o kojima pedagoška znanost kao ni praksa nisu u mogućnosti pružiti adekvatan sud. Tehnologija se razvija brže od znanosti, a njezini učinci u praksi ostavljaju mnoga područja pedagoškog djelovanja u potpunosti prepuštena samima sebi. Znanost istražuje adekvatna rješenja za pedagoške probleme tek nakon što praksa na njih ukaže, a mnoge odgojno-obrazovne situacije iziskuju rješenja koja je potrebno pružati odmah kao i preventivno“ (Lukaš i Cikovac, 2024, str. 261).

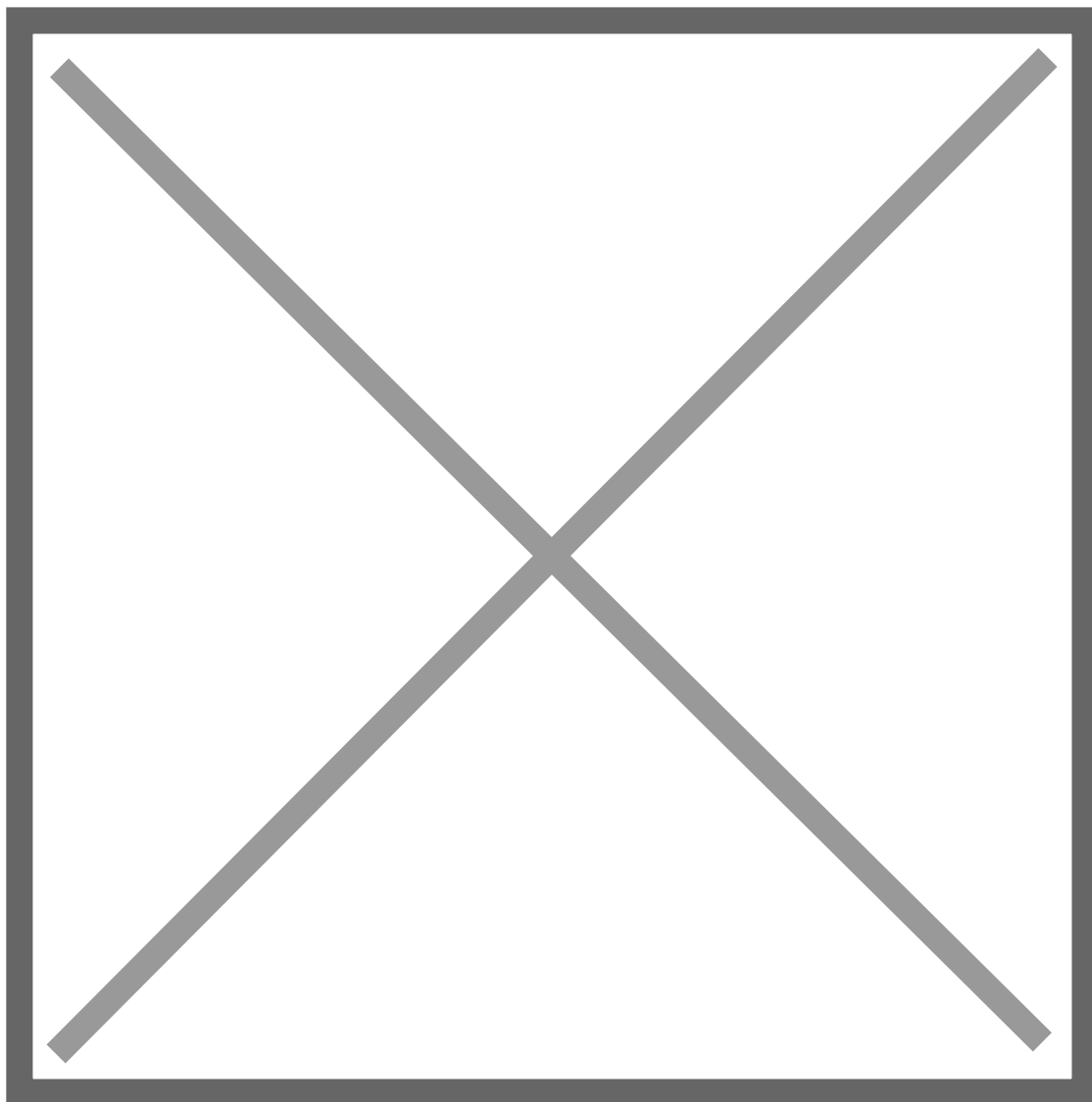
Širenje ljudskog znanja prati ubrzani napredak u razvoju tehnologije koja omogućuje brzu razmjenu, povezivanje i dostupnost informacija. Time sve više biva umanjena njihova vrijednost i postaje sve teže razabrati bitno od nebitnog, poželjno od nepoželjnog, vrijedno od bezvrijednog kao i dobro od lošeg. „Količina informacija s kojom se danas susretne prosječan učenik u jednome danu, veća je nego količina informacija s kojom se u srednjem vijeku susretao čovjek tijekom cijelog života“ (Miliša i Čurko, 2010, str. 59). Razvojem suvremenih tehnologija i društvenih mreža mediji prestaju biti samo nositelji poruka, već u bitnom smislu oblikuju društveni realitet, makar on bio i virtualan (Cikovac, 2022). Prekomjerna izloženost informacijama koje su popraćene interaktivnom multimedijском tehnologijom oblikuje i mijenja način na koji naš razum percipira i obrađuje informacije (Karp, 2008). Svijet virtualne tehnologije postaje carstvo propagiranja ideja, stavova i uvjerenja o onome što jest ili nije vrijedno. Atraktivnost, uzbuđenje i aktualnost uz gotovo personalizirano iskustvo ponude medijskih sadržaja na temelju algoritamskih proračuna zadržavanja pažnje i interesa pružaju čovjeku osjećaj ugođe pobuđujući njegov kuriozitet. Uronjenost u virtualni svijet rezultira njegovim postupnim, ali evidentnim otuđenjem od društva kao i samoga sebe. Iskonska ljudska težnja za znanjem eksploatirana je u svrhu propagande medijskih sadržaja i materijalističkog konsumerizma. Promovirani sadržaji društvenih mreža i servisa pružaju prazne informacije koje propagiraju pomodarstvo i prolazne vrijednosti koje u informativnom smislu ne nude pouzdano znanje, već zabavu. Važno je imati na umu da ni „znanje samo po sebi ne očovječuje, informira ali ne formira čovjeka, a temeljni smisao i svrha odgajanja je ljudsko formiranje. Brojni pojedinci imaju mnogo znanja, obrazovani su ali nisu poštteni. (...) Stoga je obrazovanje bez odgajanja štetno“ (Vukasović, 2010, str. 101).

Obrazovna domena u oblikovanju ljudske osobnosti ističe znanje kao temeljnu spoznajnu vrijednost i postaje dominantna vodilja suvremenog pedagoškog djelovanja pa time „škola bilježi nedostatak učinkovitosti prijenosa znanja o čovjeku i vrijednostima“ (Boudon i Mingasson, 2006, str. 27). Favoriziraju se znanja, vještine i sposobnosti, a zanemaruje oblikovanje karaktera, moralno-estetske svijesti i ukusa kao i ostali oblici duhovnih vrijednosti. Odgojno djelovanje u prosvjetnim institucijama sve je više zanemareno. „Svekolika odgojna djelatnost, politika i ime nadležnoga ministarstva sveli su se na obrazovanje. Bumerang zanemarenosti odgojno-formativne funkcije vratio nam se na vrlo tragičan način. Djeca, mladež strada tjelesno, mentalno i moralno na brojnim stranputicama života. Malodobnički kriminal je u porastu“ (Vukasović, 2010, str. 102). Kriza odgoja se time očituje kao neuspjeh posredovanja vrijednosti, ali i sve veća uronjenost u sadržaje koji propagiraju hedonizam i anarhizam pod maskom slobode i moralno-estetskog relativizma što vodi u opći vrijednosni nihilizam, a posljedično i u odgojnu atrofiju.

Prije gotovo pola stoljeća uočena je dominacija obrazovanja u odnosu na odgoj koja kao neke od temeljnih sustava uvjerenja (koje danas prepoznamo kao vrijednosne orijentacije) predstavlja uskogrudni intelektualizam i didaktički materijalizam (Vukasović, 1989). Njima danas možemo dodati scijentizam, tehnicizam, formalizam i pozitivizam. Isključiva usredotočenost na mjerljive pokazatelje obrazovnog napretka dehumanizira čovjeka i preobražava ga u stroj čiji je jedini pokazatelj vrijednosti njegova učinkovitost. „Moral je zamijenjen učinkovitošću koja se mjeri svim mogućim preciznostima, kao da je čovjek stvarno homometrijsko biće i ništa više. Zato oni koji suvremeni školski kurikulum gledaju teorijom znanstveno-akademske egzaktnosti uvažavaju samo nastavu koja je prezasićena morem činjenica i što većom količinom nastavnih sadržaja, a didaktički organizirana i izvođena tako da dominira učenje, poučavanje i „prenošenje“ znanja, kao svojevrsni animalni drill, ne mareći pritom može li učenik sve to uopće pratiti – sve usvojiti sigurno nikako, a najmanje socijalizirati i interiorizirati (Piaget) u službi svoga osobnog (humanog) ponašanja i javne primjene“ (Previšić, 2010, str. 168). Kao temeljena vrijednost obrazovne domene prezentira se spoznaja na temelju koje se razvija ljudsko znanje. Premda je širenje intelektualnih kapaciteta izrazito važno, razvidnim postaje da nije dostatno za razvoj moralno-estetskog i duhovno-religijskog senzibiliteta te poticanje vrijednosno orijentiranog doživljavanja, promišljanja i djelovanja.

Odgojna domena usmjerena je na formativno djelovanje vođeno vrijednostima temeljem kojih se oblikuje ljudski karakter. Vrijednosne orijentacije odgojne domene uključuju moralizam, esteticizam, spiritualizam i senzualizam u svrhu očuvanja humanizma. Brojne vrijednosti koje su unutar nje zastupljene oblikuju čovjekov odnos prema moralu, ukusu, vjeri i drugim elementima koji se izravno odražavaju na oblikovanje ljudskog karaktera. Njihova zanemarenost temeljni je uzrok krize koja se odražava u kulturno-društvenoj praksi današnjice. Odnos navedenih dviju razvojnih domena u oblikovanju ljudske osobnosti grafički je prikazan na Slici 1 koja je oblikovana za potrebe ovoga rada.

Slika 1. Odnos odgojne i obrazovne domene u oblikovanju osobnosti

Kao jedan od temeljnih problema nedostatka učinkovitosti u posredovanju odgojnih vrijednosti uočavamo nedostatak njihove klarifikacije, determinacije i kategorizacije. Opasnost ideologizacije i instrumentalizacije odgojno-obrazovnog akta ne smije postati opravdanje za njegovo reduciranje na metodu bez jasne pretpostavke vlastitog cilja i svrhe. Upravo vrijednosti čine svrhu i cilj odgoja, a ujedno su njegovo sredstvo kao i metoda. Stoga je ponajprije potrebno znati što se želi postići kako bi se mogao odrediti najbolji način i kako to postići (Filipović, 1934). Determiniranje, posjedovanje i posredovanje odgojnih vrijednosti u pedagoškim profesijama temelj su njihove revitalizacije kao puta prevladavanja krize odgoja promatranog kao krizu vrijednosti. Temeljem istraživanja fenomena vrijednosti, njihovih kategorija i oblikovanja u svrhu pružanja odgovora na odgojnu krizu i zanemarenost vrijednosti donosimo prikaz autorski osmišljene strukture sustava oblikovanja pedagoških vrijednosti.

Spiralni model oblikovanja pedagoških vrijednosti

Spiralni sustav oblikovanja pedagoških vrijednosti je inspiriran vrijednosnom teorijom spiralne dinamike Clarea Gravesa (1974) začetnikom pojavne cikličke teorije razvoja odraslog čovjeka, čiji su aspekti kasnije popularizirani kao Spiralna dinamika u poslovnom menadžmentu i razvojnoj psihologiji. Adaptiranjem Henzovog (1964) sustava vrijednosti u sustav pedagoških vrijednosti nastoji se povezati tradicionalno i suvremeno razumijevanje te ponuditi njegova revidirana i novija forma. "Henz promatra vrijednosti s vrha ljestvice i postavlja skalu koja se sastoji od osam razina. Na najvišoj su razini religijske vrijednosti (svetost), a potom slijede etičke (dobro), spoznajnoteorijske (istina), estetske (ljepota), društvene (ljubav), političke (pravda), ekonomske (korist) i vitalne (život)" (Vukasović, 1993, str. 111-112). Umjesto klasične gradacije vrijednosti u piramidalnom obliku, držimo da se vrijednosno iskustvo odvija simultano, uključujući sve elemente strukture vrijednosnog sustava kao cjeline (Lukaš i Cikovac, 2024, str. 231).

U hijerarhijskom pogledu je značaj pojedinih vrijednosti moguće smatrati istaknutijim u odnosu na druge, ali je njihova preferencijalnost uvjetovana razvojnim tijekom i formacijom odnosa između pojedinca i društva u određenoj kulturno-društvenoj praksi. Iskustvo vrijednosti oblikuje se u cjelini kulturno-društvene prakse pa je stoga zastupljenost i oblikovanje vrijednosti na osobnoj razini uvjetovano njihovom strukturom na društvenoj razini i obrnuto. Interakcija između osobnog i društvenog sustava vrijednosti ima dinamičnu narav, a u tom procesu se vrijednosti oblikuju, razvijaju, nastaju ili gube na značaju, čineći tako dio šire cjeline. Sustav vrijednosti stoga nije konačan, statičan ili zatvoren, već njegovo oblikovanje ostaje trajno pod utjecajem dinamičkih kulturno-društvenih i materijalno- predmetnih kretanja koje se odražavaju na cjelokupno ljudsko iskustvo (Lukaš i Cikovac, 2024).

Pedagoška vrijednost smještena je u središte spiralnog modela jer držimo da je posredovanje vrijednosnog iskustva za razumijevanje vrijednosnih fenomena temeljna odgojno-obrazovna funkcija. Bez pedagoške vrijednosti, kao odgojno-obrazovne vrijednosti, iskustvo vrijednosti je moguće, ali se razvoj senzibiliteta za doživljavanje i refleksije za razumijevanje vrijednosnih fenomena bitno umanjuje ili u potpunosti izostaje. Pedagoška vrijednost u sustavu ima integrativnu funkciju posredovanja i prenošenja vrijednosti i postaje sama po sebi vrijednost, jer ima odgojno-obrazovni učinak kojim se trajno karakterno i intelektualno oblikuju ljudske osobnosti i njihova sposobnost vrednovanja svih vrijednosnih fenomena. Pedagoška vrijednost ključna je za razumijevanje, doživljavanje i interpretiranje značenja vrijednosti unutar vrijednosnog sustava. Premda pedagoška vrijednost ne uvjetuje opstojnost drugih vrijednosti, sama je uvjetovana vrijednostima koje su zastupljene u određenoj kulturno-društvenoj praksi. Posrednička i integracijska funkcija pedagoške vrijednosti obuhvaća i druge vrijednosti kojima je prožeta. Zbog toga odgajati i obrazovati znači posredovati određene odgojno-obrazovne vrijednosti (Lukaš i Cikovac, 2024).

Intelektualno oblikovanje vrijednosne refleksije povezujemo s obrazovnom funkcijom pedagoške vrijednosti, dok karakterno oblikovanje vrijednosnog senzibiliteta povezujemo s odgojnom funkcijom pedagoške vrijednosti. Time unutar pedagoške vrijednosti razlikujemo odgojne i obrazovne vrijednosti.

U skladu s obrazloženim odnosom odgojnih i obrazovnih vrijednosti obrazovne vrijednosti prepoznamo kao spoznajno – teorijske vrijednosti koje oblikuju ljudski intelekt, a odgojne vrijednosti – religijske, moralne, etičke, estetske, ekonomske i vitalne vrijednosti koje oblikuju

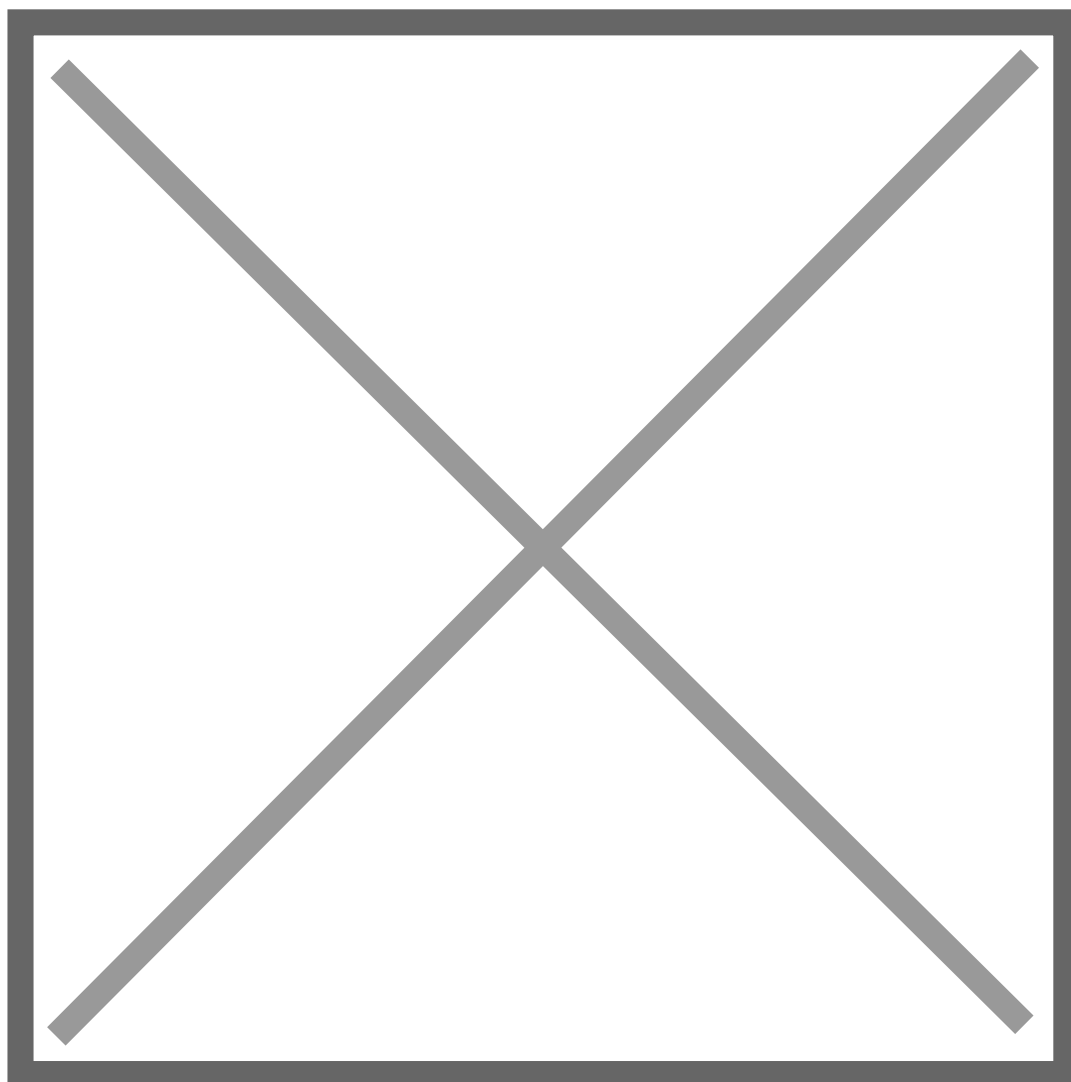
ljudski karakter. Budući da se u cjelini ljudskog iskustva one prezentiraju u svojoj isprepletenosti i povezanosti, držimo spiralni model prikaza njihove kategorizacije prikladnim za razumijevanje uloge u odgojno-obrazovnom oblikovanju. Njihovo razlikovanje i izdvajanje proizlazi iz razumijevanja i interpretacije raznolikosti iskustva koje se ostvaruje u odnosu između subjekta i objekta na materijalnoj razini kao i pojedinca i društva na duhovnoj razini.

Unutar širih skupina vrijednosti koje se prezentiraju na društvenoj razini kao temeljne izdvajamo slijedeće: život (vitalne vrijednosti), korist (ekonomske vrijednosti), ljepota (estetske vrijednosti), istina (spoznajne vrijednosti), dobrota (etičke vrijednosti) i svetost (religijske vrijednosti).

„Pedagogijskim djelovanjem kao posredovanjem vrijednosti odvija se internalizacija vrijednosti kojom se oblikuje ljudska osobnost pa se one odražene na osobnoj razini prepoznaju kao: zdravlje (vitalne vrijednosti), blagostanje (ekonomske vrijednosti), ukus (estetske vrijednosti), znanje (spoznajne vrijednosti), savijest (etičke vrijednosti) i svijest (religijske vrijednosti)“ (Lukaš i Cikovac, 2024, str. 232).

Spiralni model oblikovanja pedagogijskih vrijednosti na osobnoj i društvenoj razini prikazan je na Slici 2.

Slika 2. Spiralni model oblikovanja pedagogijskih vrijednosti (Lukaš i Cikovac, 2024, str. 233)

Implikacije za buduću odgojnu praksu

Potrebe i interesi učenika i učitelja determiniraju odnos koji razvojno oblikuje kretanja odgojno-obrazovne prakse. Uspjeh odgojnog djelovanja ovisan je o tim kretanjima kao i njezinim nositeljima. Stoga je odgojno-obrazovnom djelovanju nužno pristupati kao cjelini bez zapostavljanja odgojnih vrijednosti kao sekundarnih u odnosu na obrazovne. Nužno je preispitati kriterije vrednovanja, uravnotežiti odnos odgoja i obrazovanja te sukladno tome razumijevati i pristup pedagoškom progresivizmu. Uloga nastavnika, učitelja i pedagoški usmjerenih profesionalaca je ključna u tim procesima jer su upravo oni posrednici vrijednosti i nositelji prakse. Ako je cilj njihovog djelovanja razvoj cjelovite osobnosti i u širem smislu stvaranje boljeg i kvalitetnijeg društva, njegovanje općeljudskih i odgojnih vrijednosti njihova je primarna je zadaća. Pri vrijednosnom osvještavanju i oplemenjivanju nastavnih sadržaja treba imati na umu da zadaća pedagoških djelatnika nije sadržana u posredovanju uvjerenja, kao što to nije ni u prenošenju informacija, već u stvaranju uvjeta i pretpostavci za kritičko promišljanje struktura i sadržaja vrijednosti koje oplemenjuju ljudski život (Lukaš i Cikovac, 2024).

Društvo promiče, njeguje i zastupa one vrijednosti koje cijeni i potvrđuje kao dominantne i inherente vlastoj kulturi dok pojedinac uslijed socijalizacijskih čimbenika internalizira vrijednosti koje se pedagoškim djelovanjem posreduju i odražavaju u njegovoj osobnosti. Njihov odnos se u širem smislu determinira u kulturi određenog društva, a pedagoška kretanja odredit će njezine razvojne smjernice. Kriza odgoja i kriza vrijednosti ostati će aktualna „sve dok se razvitak znanosti, tehnike, proizvodnje i materijalnih uvjeta života ne uskladi s razvitkom kulture i odgoja, odnosno moralne svijesti i savjesti“ (Vukasović, 1989, str. 119).

Revitalizacija odgojnih vrijednosti koje su usmjerene na razvoj duhovne kulture stoga nije samo potreba, već ujedno i zadaća kojom se jedno društvo treba voditi ako mu je cilj očuvanje ideje humanosti kao trajnog i nepropadljivog temelja na kojem počiva. „Odgajati temeljem vrijednosti za vrijednosti imperativ je pedagoške djelatnosti i nužnost ukoliko odgojem i obrazovanjem osim društva materijalnog prosperiteta nastojimo oblikovati i društvo kulturnog i duhovnog blagostanja“ (Lukaš i Cikvoac, 2024, str. 271).

Prema zaključku

Vrijednosti su trajno prisutne sastavnice odgojno-obrazovnog djelovanja. Njihovo posredovanje ima ključnu ulogu u razvoju osobnosti pojedinaca kao i kulturu određenog društva. Kriza odgoja kao kriza vrijednosti traži svoj odgovor u nositeljima i prenositeljima vrijednosti koji determiniraju razvojni hod odgojno-obrazovne prakse. Zapostavljenost odgojnih vrijednosti ukazuje na nužnu potrebu za preobrazbom, osvještavanjem i preispitivanjem poimanja pedagoškog progresivizma. U traženju odgovora na probleme današnjice pogled u budućnost pedagoških nastojanja je jednako važan kao pogled u prošlost. Brojni klasici i velikani pedagogije tijekom povijesti ističu važnost posredovanja odgojnih vrijednosti napominjući: „Tko napreduje u znanosti, a nazaduje u moralu, više nazaduje nego što napreduje“ (Komenský); „Vrlinu je teže dobiti od znanja o svijetu i ako se izgubi u mladiću, rijetko se oporavi“ (Locke); „Odgoj je važniji od obrazovanja! Odgajati ne suca, ne vojnika, nego čovjeka“ (Rousseau); „Putem samog 'znati' i 'moći' ličnost čovjeka nimalo ne raste“

(Herbart).

Navedene poruke kriju odgovore na krizu odgoja ukazujući na to da ako čovjek istinski želi napredovati i razvijati se, jedini mogući put kojim će to ostvariti neće biti vođen i usmjeravan isključivo znanjem, već razvojem senzibiliteta za doživljavanje, spoznavanje i končanu internalizaciju vrijednosti u vlastitom biću. Sva izvanjska, materijalno-predmetno uvjetovana razvojna kretanja tada postaju sekundarna jer oblikovana, samosvjesna, autonomna osobnost pojedinca prestaje biti vođena prolaznim pojavama koje nemaju istinsku i trajnu vrijednost. Percepcija, evaluacija i djelovanje tada bivaju usmjeravani vrijednosno utemeljenim kriterijima koji pružaju okvir za proaktivno i pozitivno orijentirano postupanje.

Teorijsko i konceptualno utemeljenje u spiralnom sustavu oblikovanja pedagogijskih vrijednosti pruža okvir za razumijevanje važnosti njihove razvojne uloge na osobnoj i društvenoj razini postavljajući jasne kategorije odgojno-obrazovnih vrijednosti. Klarifikacija i determiniranje temeljnih odgojno-obrazovnih vrijednosti ne znači da su one jedine koje imaju odgojni učinak jer to imaju sve vrijednosti, već da se na temelju danog koncepta deklariraju one vrijednosti koje su ključne i neizostavne u odgojno-obrazovnoj djelatnosti. Usmjerenost i intencija odgojno-obrazovnog akta time dobiva svoju važnu odrednicu iskazanu u vrijednosno determiniranom sadržaju vlastitog predmeta. Vjerujemo da će teorijski utemeljene smjernice koje su time osigurane predstavljati kvalitetan temelj za daljnja istraživanja i pružiti odgovore na prijeke potrebe odgojne i vrijednosne krize koja je u društvu aktualna danas.

Literatura

Bezić, Ž. (1990). Biti čovjek! Ali kako? Odgojne smjernice. Biskupski ordinarijat Đakovo.

Boudon, R. i Mingasson, L. (2006). L, Entre valeurs de l'espace privé et valeurs communes - Une articulation complexe. Informations sociales, 8(136), 26-34.

Cikovac, D. (2022). Odgojne implikacije medijskih prezentacija moralnog relativizma. U Balić, D., Papo, D., Potlimbrzović, H. (ur.), Zbornik radova nastalih na temelju izlaganja na Međunarodnom interdisciplinarnom 1. Kongresu za interdisciplinarna istraživanja Filozofskog fakulteta Osijek: „Interdisciplinarnost u teoriji i praksi“ (str. 73 - 90). Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku.

Filipović, V. (1934). Pedagogija i aksiologija. Napredak br. 5.

Graves, C. (1974). Human nature prepares for a momentous leap. The Futurist, 72-87.

Henz, H. (1964). Lehrbuch der systematischen Pädagogik. Herder.

Karp, S. (2008). The Evolution from Linear Thought to Networked Thought [Blog Publishing 2.0]. <https://publishing2.scottkarp.ai/2008/02/09/the-evolution-from-linear-thought-to-networked-thought/>

- Ledić, J. (1999). Škola i vrijednosti. Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Lukaš, M., i Cikovac, D. (2024). Pedagogijska aksiologija. Vlastita naklada.
- Lukaš, M. i Mušanović, M. (2020). Osnove pedagogije. Vlastita naklada.
- Miliša, Z. i Ćurko, B. (2010). Odgoj za kritičko mišljenje i medijska manipulacija. MediAnali, 4(7), 57-72. <https://hrcak.srce.hr/55353>
- Miliša, Z., Dević, J. i Perić, I. (2015). Kriza vrijednosti kao kriza odgoja. Mostariensia, 19(2), 7-20. <https://hrcak.srce.hr/153669>
- Mrnjaus, K. (2008). Pedagoška promišljanja o vrijednostima. Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Previšić, V. (2010). Socijalno i kulturno biće škole: kurikulumске perspektive. Pedagogijska istraživanja, 7(2), 165-174. <https://hrcak.srce.hr/118099>
- Rafajac, B. (1991). Odgoj kao razvoj autonomne vrijednosne svijesti. Pedagoško društvo Rijeka.
- Schwartz, S. H. i Bardi, A. (1997). Utjecaji prilagodbe komunističke vladavine o vrijednosnim prioritetima u istočnoj Europi. Politička psihologija, 18, 385-410.
- Vukasović, A. (1989). Suvremeni razvitak i odgojna kriza. Politička misao, 26(2), 118-133. <https://hrcak.srce.hr/113557>
- Vukasović, A. (1993). Etika, moral, osobnost: moralni odgoj u teoriji i praksi odgajanja. Školska knjiga.
- Vukasović, A. (2010). Odgojna preobrazba u teleologijskom i aksiologijskom ozračju. Odgojne znanosti, 12(1 (19)), 97-117. <https://hrcak.srce.hr/59602>

**Teaching (Today for) Tomorrow:
Bridging the Gap between the Classroom and
Reality**

3rd International Scientific and Art Conference
Faculty of Teacher Education, University of Zagreb in
cooperation with the Croatian Academy of Sciences and
Arts

**Axiological approach to shaping pedagogical values in the
past, present and future**

Abstract

The paper examines pedagogical values as a foundation in the developmental shaping of the educational subject. Values in the narrow sense are not only considered as desirable character traits that are shaped by education but are determined in a broader sense as cultural and social constructs that condition the socialization context of educational activity. The axiological approach to the formation of educational values through hermeneutic discourse provides insight into their origin and immanent presence in education, which actualizes the issue of the permanent neglect of the action of its value-based determinations. Narrowly oriented intellectualism, technicism, scientism and positivism that dominate contemporary pedagogical practice in the spirit of progressivism neglect moralism, aestheticism, and spiritualism in a general sense, reducing humanism to utilitarianism whose ultimate purpose is presented as materialistic consumerism. Technological development is permanently reflected in educational activity, directing the developmental course of the educational process faster than a person is able to develop and take a critical stance towards it. The educational process thus becomes permanently marked and affected by technological progress, the uncritical adoption of which conceals the danger of negative effects on the outcome of educational activity. The future of education is observed in this paper in accordance with the determination of the values that are inherent to it. Concluding thoughts are directed towards the implications and possible solutions of educational practice determined by the atrophy of educational values and the prevailing crisis of values in education. Clarification and revitalization of pedagogical values are advocated as an urgent need and a permanent imperative to preserve the integrity of educational science and practice, which are increasingly being shaken by the liberal ideology of relativization, trivialization and marginalization of educational activity.

Key words

axiology; shaping; pedagogy; upbringing; values

Revizija #4

Stvoreno 2 svibnja 2025 09:22:59 od Martina Gajšek

Ažurirano 2 svibnja 2025 09:48:27 od Martina Gajšek